

Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet EŞitliği Performansı:

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) 2000-2019
İnsani Gelişme ve Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endekslerine
göre Türkiye'nin Durumu

BMKP-CEİD (Cinsiyet EŞitliği İzleme DerneĐi)

BMKP tarafından 1990'lı yılların başında hesaplanmaya başlanan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ve Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE), eşitliğe dayalı insani gelişme alanında gerçekleşen ilerlemenin ülkeler arasında karşılaştırılması için temelleri kurmuştur. Aynı şekilde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) eşitsizliklerin ne şekilde değiştiğini ülkeler arasında karşılaştırmalı olarak görmeye imkan vermektedir. Sonrasında çalışmalar, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları için geliştirilen en geniş gösterge setine doğru evrilmiştir. Birleşmiş Milletler, insan haklarına dayanan kalkınma yaklaşımı çerçevesinde hak temelli göstergelerin, ülkelerin kalkınma performanslarının izlenmesinde kullanılması için tavsiyelerde bulunmuştur. Bu bağlamda mevcut çalışma, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini izlemek için geliştirilen hak temelli göstergeleri kullanarak İGE ve TCGE değerlerinin yıllar içinde nasıl değiştiğine ışık tutmayı, zaman içinde gözlenen değişiklikleri anlamayı ve bu değişikliklere dikkat çekerek gerekli adımların atılmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin zaman içerisinde gösterdiği değişimi göstergelerle izlemek, gelişme gösterilen ya da gerileyen alanları daha net görmeyi ve buna uygun politikalar geliştirmeyi mümkün kılar.

GELİŞMELER

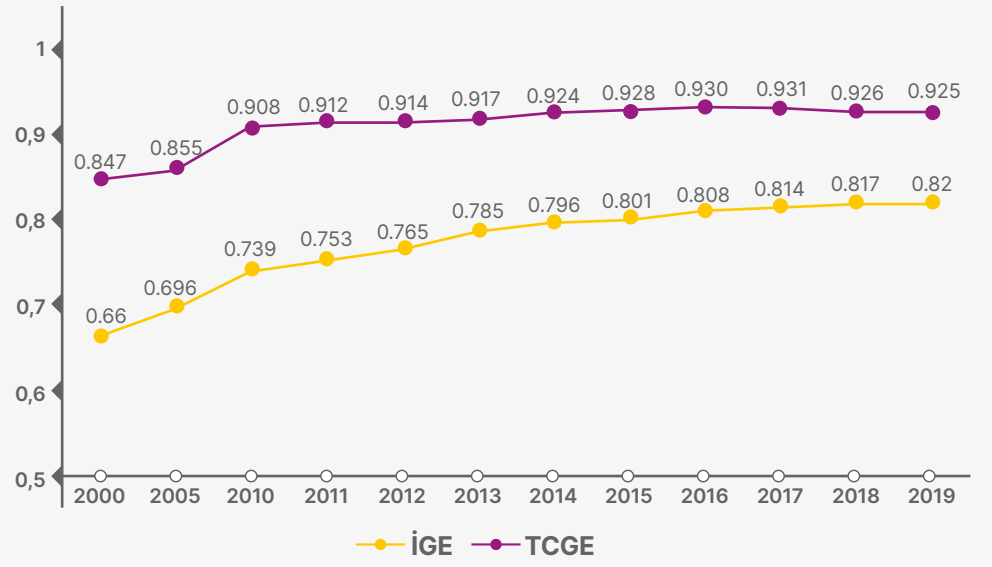
Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi (İGE) değerleri 2000'de 0.660'tan 2019'da 0.820'ye çıkarak

%24,2 oranında artmıştır.

Böylece, Türkiye 2000 yılında orta insani gelişme kategorisindeyken **2019 yılında çok yüksek insani gelişme kategorisine yükselmiştir.** İnsani Gelişme Endeksi açısından hem kadın hem de erkekler için ayrıştırlarak hesaplanan değerler artmıştır.

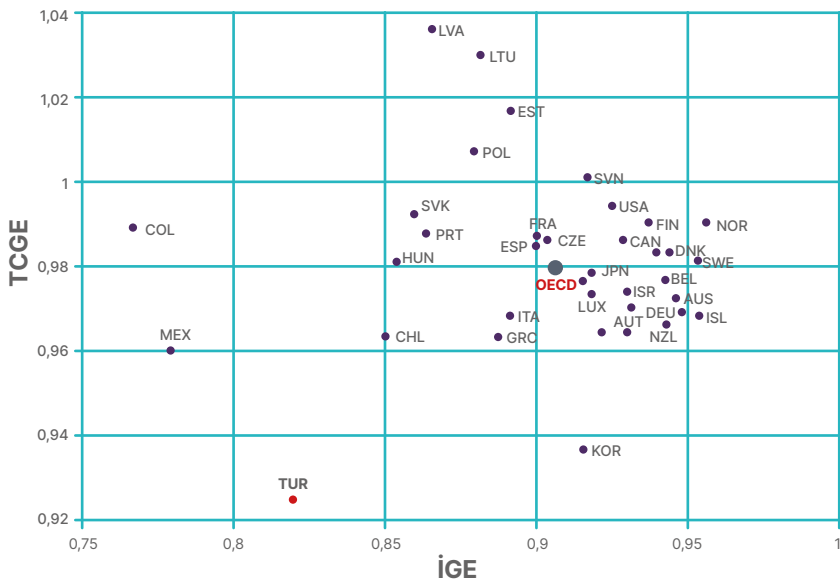
Bu dönemde İGE kadar hızlı olmamakla birlikte Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (TCGE) de artmıştır. İlk olarak, 2000'de 0.847'den 2016'da 0.93'e yükselmiştir. **2017'de durağanlaşmış ve sonrasında gerilemiştir.**

İnsani Gelişme Endeksi ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi

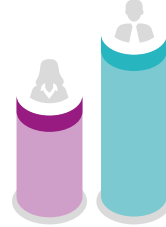
MEVCUT EŞİTSİZLİKLER

Türkiye'nin İGE değerleri OECD üye ülkelerinin büyük çoğunluğunun, TCGE puanları ise tümünün altında kalmaya devam etmektedir.

2019'da insani gelişmede toplumsal cinsiyet eşitsizliği devam etmektedir.

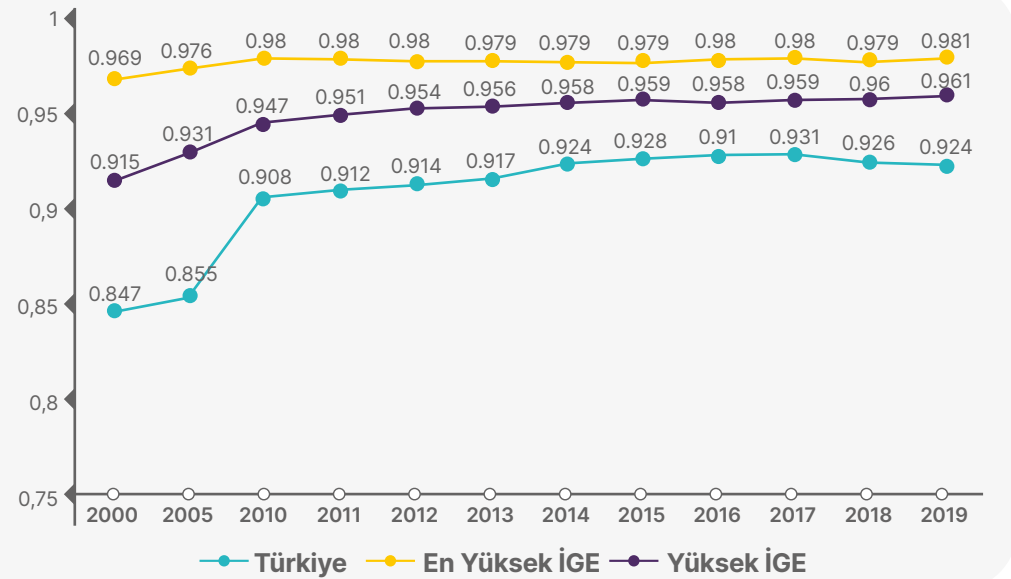
Türkiye, İnsani Gelişme Endeksinde 189 ülke arasında 54. sırada iken, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinde **162 ülke arasında 68. sıradadır.**

Türkiye, Kadın ve Erkek İGE değerleri arasındaki farkın en yüksek olduğu ülkeler arasındadır.

Türkiye'nin **TCGE değeri** hem en yüksek **İGE** hem yüksek **İGE** değerine sahip ülke gruplarının altındadır.

Üstelik son yıllarda Türkiye'nin **TCGE değeri** azalmıştır.

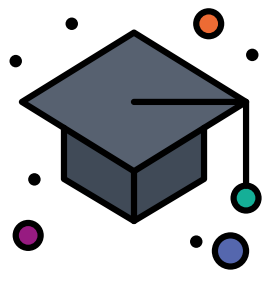
En yüksek İGE grubu ülkeleri içinde yer alan ve Türkiye gibi TCGE değerleri bu gruptaki ülkelere çok daha düşük olan sadece iki ülke vardır:

Suudi Arabistan ve Bahreyn.

EĞİTİM

GELİŞMELER

İnsani Gelişme Endeksi'nin (İGE) temel bileşenleri SAĞLIK, EĞİTİM ve GELİR'dir. İnsani Gelişme Endeksi değerindeki değişimlerin bu bileşenlere göre ayrıştırılması, İGE değerlerindeki iyileşmelerin incelenen alana göre detaylandırılmasını ve kadın erkek arasındaki farklılıkların temel nedenlerinin araştırılmasını mümkün kılar. 2000-2019 döneminde eğitim ve gelir bileşenleri, erkeklerin lehine ve kadınların aleyhine olacak biçimde eşitsizlik göstermektedir. İki bileşen birbiriyle kıyaslandığında, 2000 yılı hariç olmak üzere, tüm dönem boyunca gelirdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği eğitimdeki eşitsizlikten daha yüksektir. Gelir bileşeni eşitlik yönünde yavaş bir ilerleme göstermekle birlikte eğitimde gözlenen benzer gelişme 2016'dan sonra tersine dönmüş, eğitimde kadınlar ve erkekler arasındaki açık yeniden artmaya başlamıştır. Eğitimde kadın-erkek açığı varlığını sürekli korumakta; yüksek ve en yüksek gelişme düzeyine sahip ülke gruplarının gerisinde kalmaktadır.

Türkiye'nin insani gelişmesinde kadınlar ve erkekler arasında neden büyük açık var?

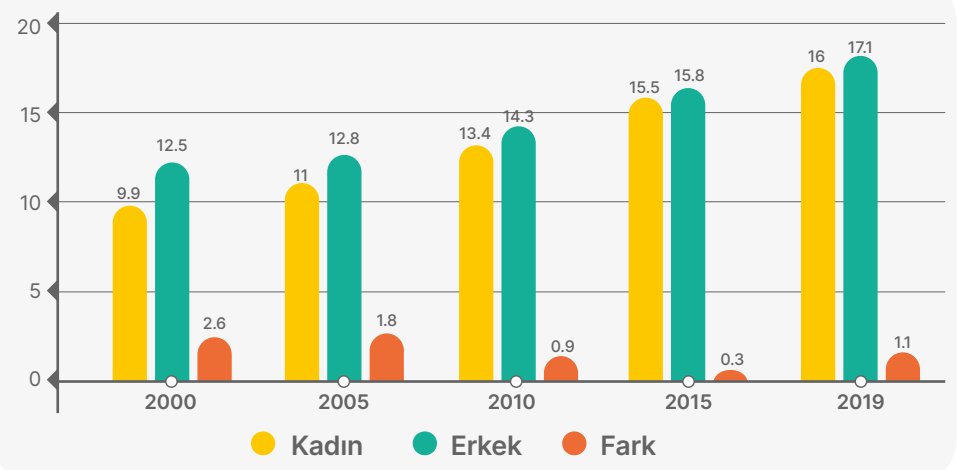
Eğitim, insani gelişmeye en yüksek katkı sağlayan alan olmayı sürdürmüştür.

Türkiye'nin İGE değerlerinde görülen iyileşmelerin özellikle eğitimdeki gelişmelerden kaynaklandığı görülmektedir. Dönem boyunca eğitim, insani gelişmeye ortalama **%58 katkıda bulunmuştur**. Eğitim hem kadın hem de erkek İnsani Gelişme Endeksinde en önemli faktördür.

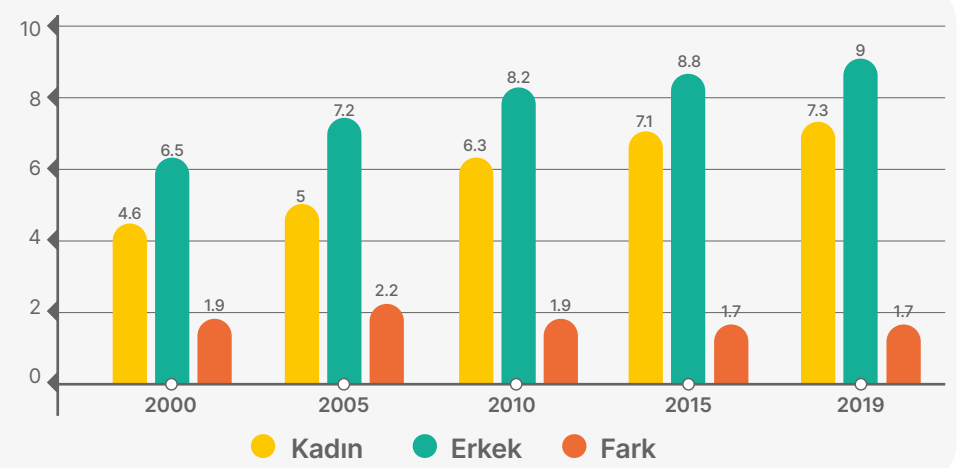
Beklenen eğitim süresi ve ortalama eğitim süresi açısından kadın ve erkek arasındaki fark azalmıştır.

Zorunlu eğitimin **1997 yılında 8 yıla**, 2011 yılında ise **12 yıla çıkarılması**, kız ve erkek çocukların okullaşma oranını önemli ölçüde artırmıştır. Hem beklenen eğitim süresi hem de ortalama eğitim süresi açısından kadın ve erkek arasındaki fark azalmıştır. Ancak, 2019 itibarıyla beklenen eğitim süresindeki farkın yeniden yükseldiği görülmektedir.

Beklenen Eğitim Süreleri

Ortalama Eğitim Süreleri

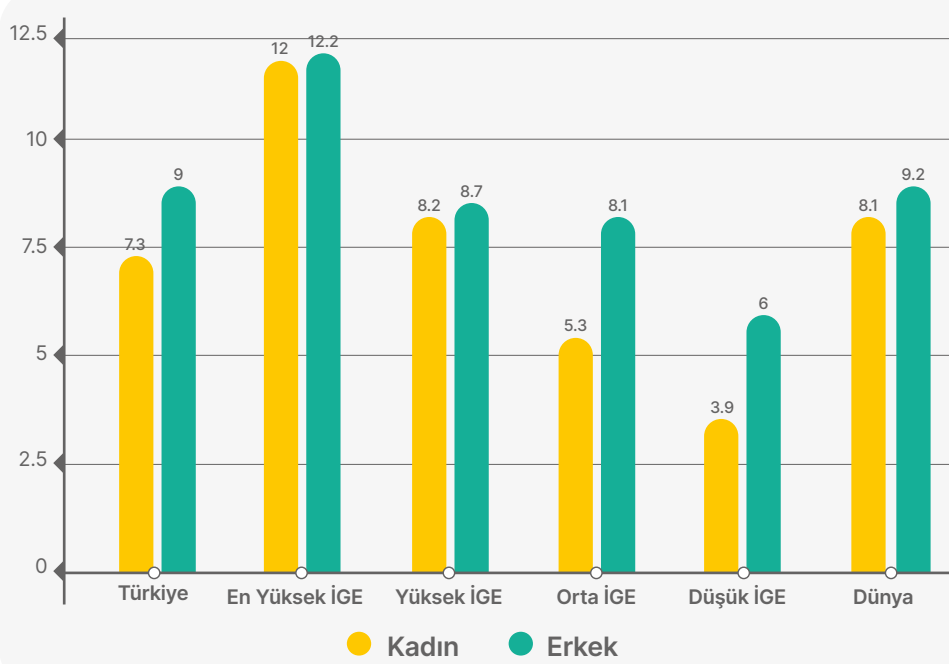

MEVCUT EŞİTSİZLİKLER

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği hala İnsani Gelişme Endeksi, yüksek ve çok yüksek ülkelerin seviyesinin altındadır.

Türkiye'de eğitimdeki son ilerlemelere rağmen toplumsal cinsiyet eşitliği hala İGE değerleri yüksek ve çok yüksek ülkelerin seviyesinin altında kalmaktadır. Zorunlu eğitimin artırılmasına ilişkin yapılan tüm reformlar her iki cinsiyete de fayda sağlamasına rağmen, cinsiyet açığı aynı kaldığı için erkeklerin eğitimden daha fazla faydalandığı görülmektedir. Bu durum, kadınların ve erkeklerin ortalama eğitim sürelerinde kendini göstermektedir.

Ortalama Eğitim Süreleri (2019)

Hem yüksek hem de çok yüksek İGE ülkelerinde, eğitimde cinsiyet açığı (kadın eğitim endeksinin erkek eğitim endeksinin oranı) ortalama bir ile birbirine eşit iken, bu oran

Türkiye'de 2019'da hala 0,887'dir.

Yoksulluk, kız çocuklarının eğitime erişimini olumsuz etkilemektedir.

Yıllar içinde okullaşma oranlarındaki artışa rağmen hem ilköğretim hem de ortaöğretim kademelerinde okula gitmeyen önemli bir çocuk nüfusu bulunmaktadır. Yoksulluk, hala çocukların ilköğretime devam edememelerinde belirleyici faktördür ve özellikle Kuzey Doğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kız çocuklarını daha olumsuz etkilemektedir. 2019'da kız öğrencilerin lise düzeyindeki okullaşma oranı

Orta Doğu Anadolu'da %70,8 ve Güneydoğu Anadolu'da % 68,4'tür.

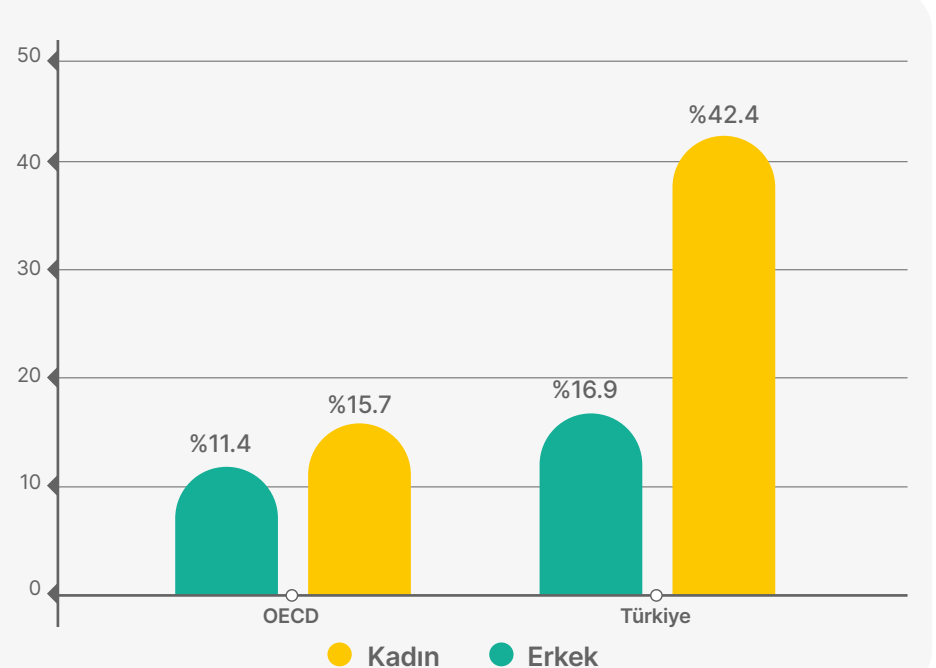
Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında en yüksek okulu erken bırakma oranına sahiptir.

Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) verilerine göre, Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında en yüksek okulu erken bırakma oranına sahiptir. 2019 yılında bu oran **kadınlarda %28,6** iken **erkeklerde %28,9'dur.**

Türkiye'de 15-29 yaş arasındaki kadınların %42,4'ü resmi olarak ne bir eğitim kurumuna kayıtlı ne de işgücü piyasasında çalışıyor.

Türkiye'de 15-29 yaş arasındaki gençlerin %27,2'si ne okuyor ne de çalışıyor. Bu, ortalaması %14,1 olan OECD üyesi ülkeler arasında Kolombiya'dan (%29,6) sonra en yüksek orandır. Türkiye'de **15-29 yaş arası erkeklerde %16,9** olan bu oran, aynı yaş grubundaki kadınlarda **%42,4'tür** (OECD, 2020).

Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Genç Nüfus (2019)

SAĞLIK

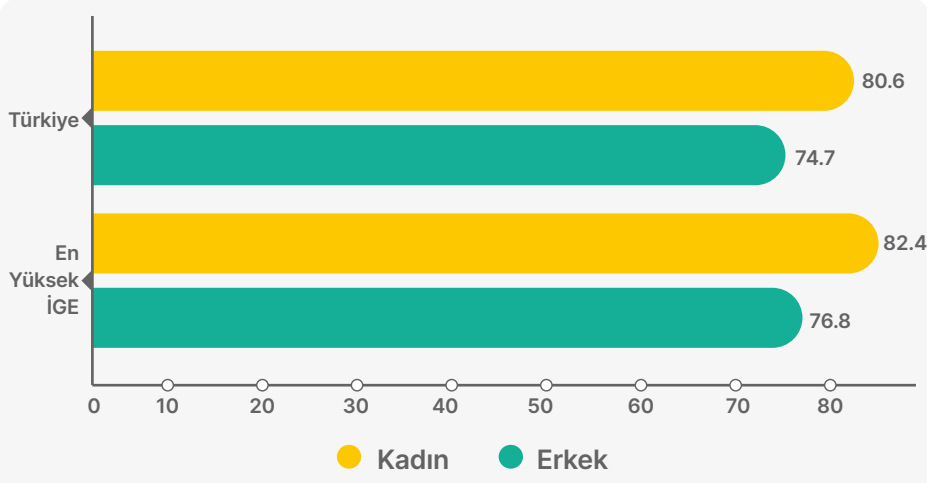
İGE değerine katkısı açısından kadınlar için gelir ikinci sırada iken, erkekler için sağlık ikinci sıradadır. Gelirin kadınların insani gelişimindeki ilerlemeye katkısı %26'dır. Erkeklerin sağlığındaki ilerleme de onların insani gelişmesine %28 ile benzer bir oranda katkıda bulunmaktadır.

GELİŞMELER

Ortalama yaşam süresi açısından Türkiye'de kadınların durumu erkeklerden daha iyidir.

Türkiye'de sağlık alanındaki göstergelere dayalı hesaplanan endeks değerleri kadınlar için, erkeklere kıyasla her dönem daha yüksek çıkmaktadır. Bu, ortalama yaşam süresi açısından Türkiye'de kadınların durumunun dönem boyunca erkeklerden daha iyi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, sağlıktaki cinsiyet eşitsizlikleri, zaman içinde küçük ve istikrarlı bir şekilde erkeklerin lehine değişmektedir. 2019'da ortalama yaşam süresi kadınlarda 80,6 ve erkeklerde 74,7 yıldır. Bu rakamlar, en yüksek İGE düzeyine sahip ülke ortalamasının altında kalmaktadır.

Ortalama Yaşam Süresi (Türkiye-En Yüksek İGE 2019)

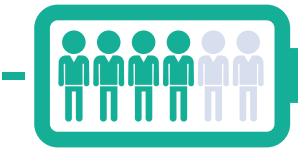
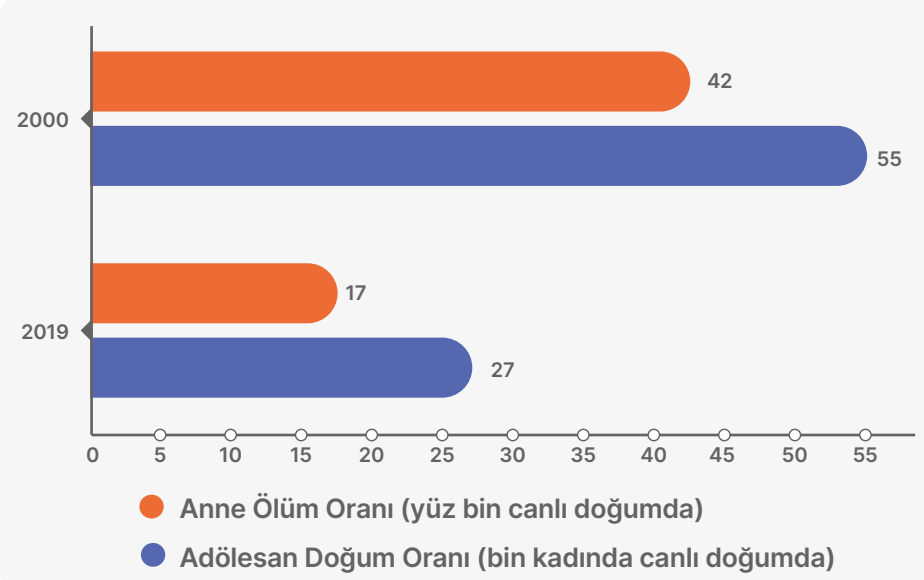
Anne ölüm oranları ve adölesan doğum oranları azalmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi'nde (GII) üreme sağlığı altında iki ana gösterge bulunmaktadır. Bunlar, anne ölüm oranları (yüz bin canlı doğumda) ve adölesan doğum oranlarıdır (15-19 yaş altındaki bin kadında canlı doğum). Türkiye'de gebelik ve doğumla ilgili "anne sağlığı" hizmetlerinde yıllar içinde yaşanan olumlu gelişmeler anne ölüm oranları ve adölesan doğum oranlarını düşürmede etkili olmuştur.

Anne ölüm oranları 2000'de yüz binde 42'den 2019'da yüz binde 17'ye düşmüştür.

Adölesan doğum oranları, 2000'de binde 55'ten 2019'da binde 27'ye düşmüştür.

Anne Ölüm Oranı ve Adölesan Doğum Oranı (2000-2019)

Erkeklerin doğumda ortalama yaşam süresi uzamış, erkek/kadın yaş farkı azalmıştır.

2000-2019 döneminde kadınların doğumda erkeklere göre daha yüksek yaşam beklentisine sahip olması nedeniyle, kadınların sağlık endeksi erkeklerden daha yüksektir.

Yıllar içinde sağlık hizmetlerinin ve koşullarının iyileşmesi nedeniyle erkeklerin doğumda ortalama yaşam süresi uzamış, erkek/kadın yaş farkı azalmıştır.

2000'de 7,4 yıl olan bu fark, 2019'da 5,9 yıla düşmüştür.

MEVCUT EŞİTSİZLİKLER

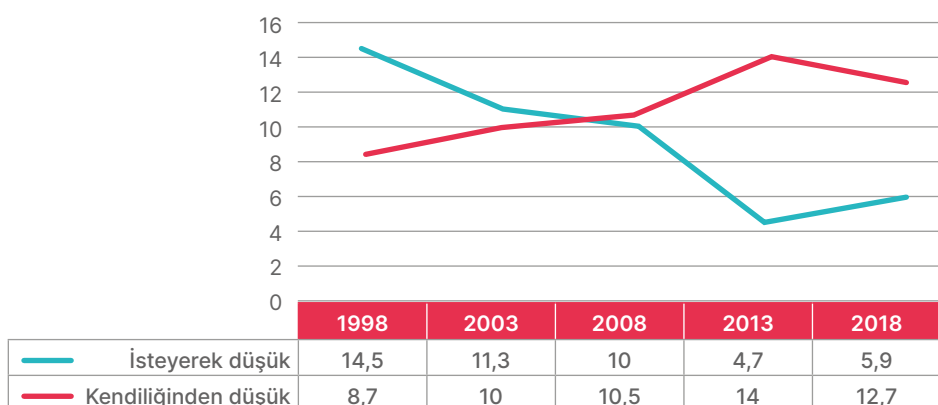
Üreme sağlığı, aile planlaması ve cinsel haklar konuları resmi belgelerde giderek daha az yer almaktadır.

Siyasi karar mekanizmalarında toplumsal cinsiyet eşitliği normunun kademeli olarak terk edilmesiyle birlikte üreme sağlığı, aile planlaması, üreme ve cinsel haklar konuları resmi belgelerde giderek daha az yer almaya başlamıştır. Cinsel sağlık ve üreme sağlığı sadece annelik ve doğuma indirgenerek ele alınmaktadır.

İsteğe bağlı kürtaj hizmetlerine erişim zorlaşmıştır.

2008 yılından itibaren kendiliğinden düşüklerde (tıbbi olmayan müdahale) beklenmeyen artışa karşı isteyerek düşüklerin (tıbbi müdahale) payı azalmıştır. Bu gelişme, halk sağlığı kurumlarında isteyerek kürtaj hizmetlerine erişimin kaldırılmasının sonucudur.

Türkiye'de Yıllara Göre İsteyerek ve Kendiliğinden Düşükler (100 gebelikte) (TNSA 1998-2018)

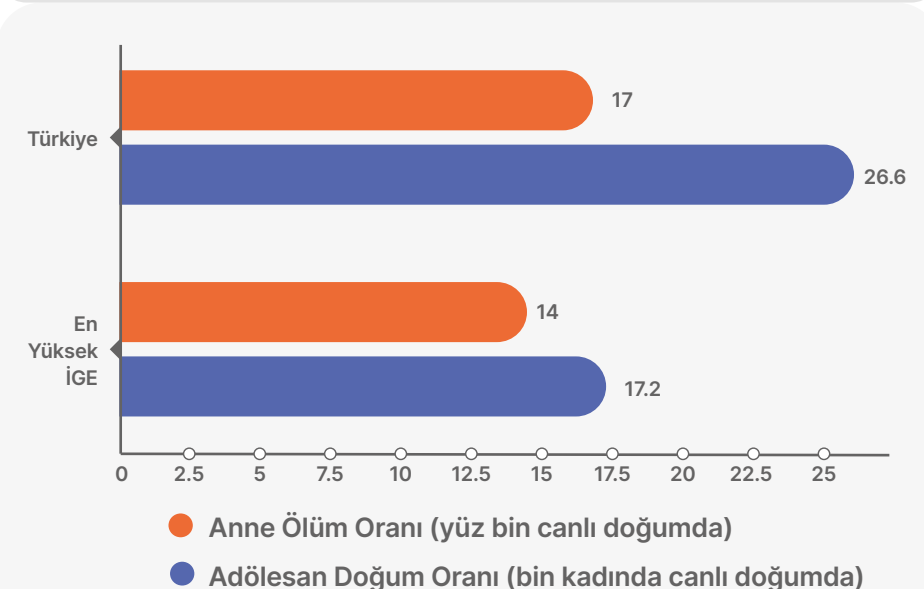

Karşılanmamış aile planlaması ihtiyacı artmaktadır.

Ailelerin üçte birinin aile planlaması ihtiyaçları karşılanmamaktadır. Doğum kontrolü karşıtı söylemler, politik olarak kadınların doğurganlığının teşvik edilmesi ve birinci basamak sağlık kurumlarında bu hizmetlerin yeterince sağlanamaması nedeniyle "karşılanmamış aile planlaması ihtiyacı" artmaktadır.

Türkiye anne ölüm oranı ve adölesan doğum oranı itibarıyla en yüksek İGE düzeyine sahip ülkelerin gerisindedir.

Anne Ölüm Oranı ve Adölesan Doğum Oranı (2019)

İSTİHDAM ve GELİR

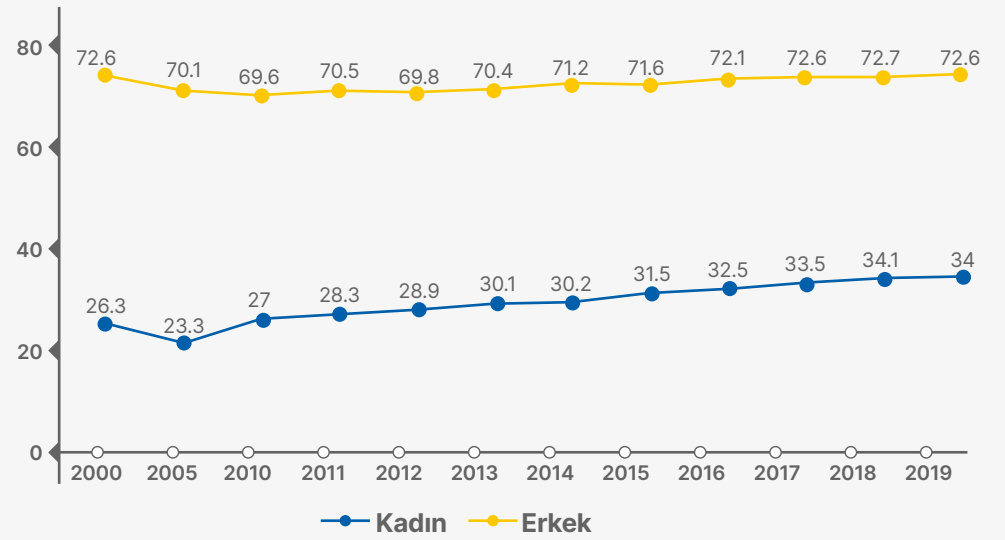
GELİŞMELER

Kadınların işgücüne katılım oranları istikrarlı bir şekilde ancak çok yavaş artmaktadır.

Kadınların işgücüne katılım oranı özellikle 2011 yılından sonra istikrarlı bir artış göstermektedir. Ancak, Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranları erkeklere göre hala çok düşüktür.

2019'da bu oran kadınlarda %34 iken erkeklerde %72'dir.

İşgücüne Katılım Oranı (Türkiye)

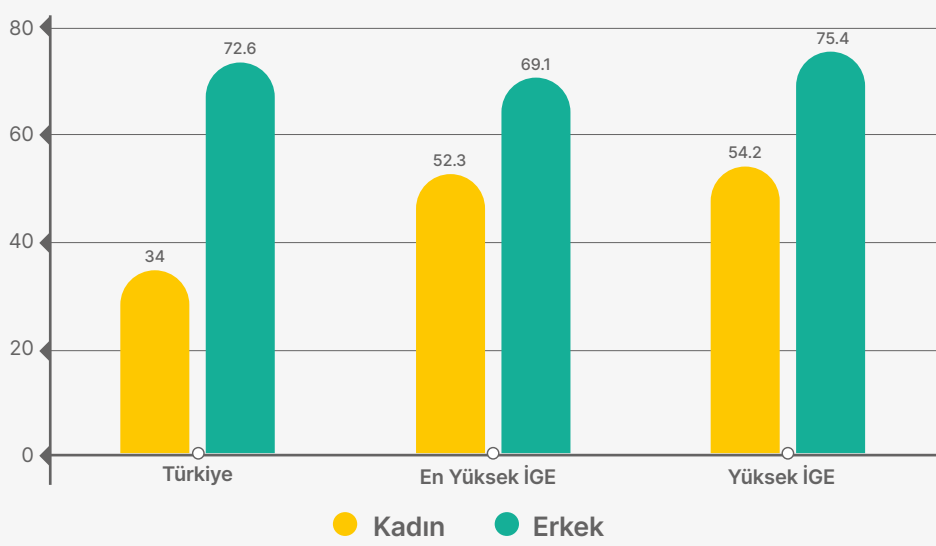
Gelir getirici istihdam, kadınların İGE büyümesinin %26'sına katkı sağlamaktadır.

MEVCUT EŞİTSİZLİKLER

Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşüktür.

Türkiye'de kadınların %34 olan işgücüne katılımı, yüksek insani gelişme (%54) ve çok yüksek insani gelişme ülke gruplarında (%52) gözlenen ortalama orana kıyaslandığında ortalamanın oldukça altındadır.

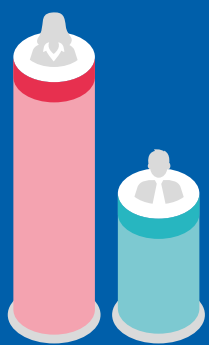
İşgücüne Katılım Oranı (%) (2019)

Kadınların işgücü piyasasına katılımı pandemiyle birlikte 2020'de daha da azalarak %30'a düşmüştür.

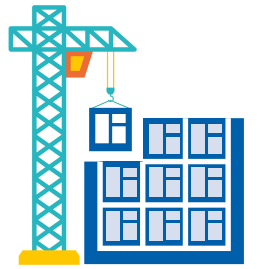
Türkiye'de 2005'ten itibaren kadınların işsizlik oranları erkeklerinkinden daha yüksektir. 2019'da kadınların işsizlik oranı erkeklerin işsizlik oranının yaklaşık 1,4 katıdır.

Bu oran, kadın ve erkek işsizlik oranlarının birbirine yakın olduğu yüksek ve en yüksek İGE grubundaki ülkelere göre çok daha yüksektir.

Ekonomik büyümenin kısıtlı kapsayıcılığı, yeni istihdam olanaklarının sınırlı kalmasına yol açmıştır.

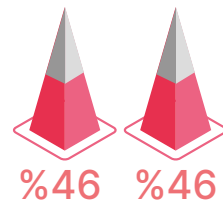
Türkiye'nin 2000'li yılların ilk on yılındaki büyüme performansı, sanayi ve hizmet sektörlerinden çok inşaat sektörüne bağlıdır. Ancak, erkek ağırlıklı istihdama dayanan inşaat sektörü büyümenin itici gücü olmak yerine GSYİH büyümesinin takipçisi konumundadır. İnşaat Türkiye'deki köklü istihdam sorunlarına çözüm sunmakta yetersiz kalmıştır.

Türkiye'de istihdam oranı 2000'ler seviyesinin gerisinde kalmıştır.

Türkiye'de istihdam oranı 2000-2019 yılları arasında artmamıştır.

- 2000'de %46 olan istihdam oranı 2019'da yine %46'dır.

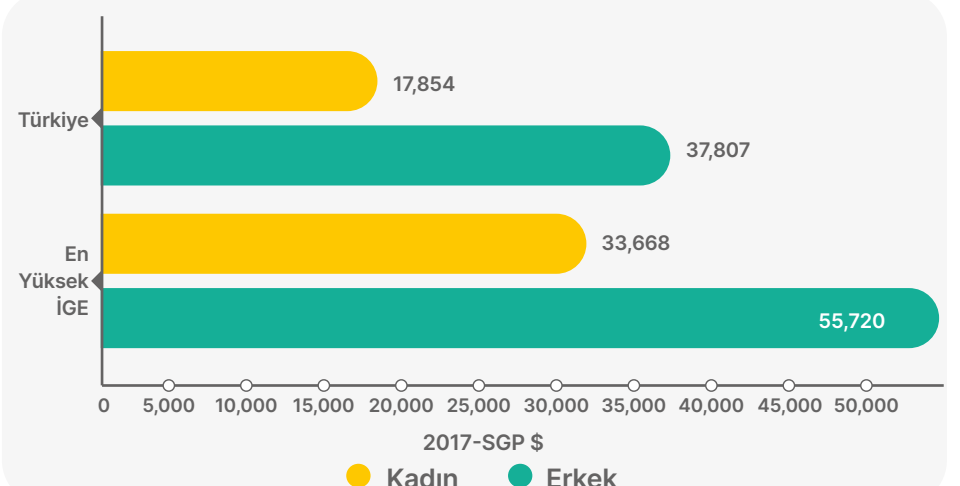
2019'da bu oran dünya ortalamasının (%57) çok altındadır.

Bunun gerisinde, kadınların istihdam oranının (%29) erkeklerin istihdam oranının (%63) çok altında kalması vardır.

Kadınlar istihdama katılsa bile gelirdeki büyük cinsiyet açığı hala devam etmektedir.

Kadın ve erkek arasındaki gelir farkı Türkiye'de, yüksek ve çok yüksek İGE ülke gruplarındaki farkın oldukça üstündedir. Erkekler, ortalama olarak, çok yüksek insani gelişme grubundaki meslektaşlarının neredeyse dörtte üçüne eşit bir gelir düzeyi elde etmektedirler. Buna karşın kadınların elde ettiği gelir düzeyi bu grup ülkelerdeki kadınların gelirinin yarısı kadardır.

Kişi Başı Gelir (Türkiye-En Yüksek İGE 2019)

BMKP Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi bileşenlerinden biri, kadınların parlamentodaki oranlarıdır. Türkiye’de politik karar alma süreçlerini ve politik temsil ilkelerini düzenleyen temel yasaların hiçbirinde toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bir hüküm yoktur. Kadınların güçlenmesini ve karar alma mekanizmalarında temsilini artırmayı öngören kamusal stratejik planlar ve eylem planlarında ise sadece bilinç yükseltme, zihniyet dönüşümü gibi etkisi çok sınırlı dolaylı müdahaleler ve tavsiyeler yer almaktadır.

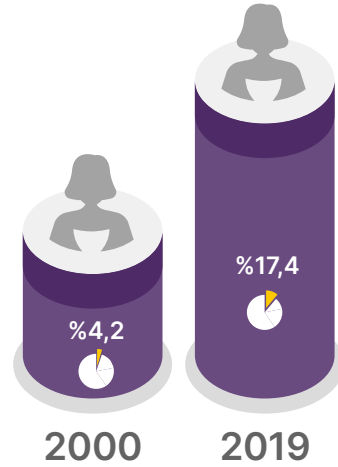

SİYASAL KATILIM

GELİŞMELER

Kadınların parlamentodaki oranı yükselmiştir.

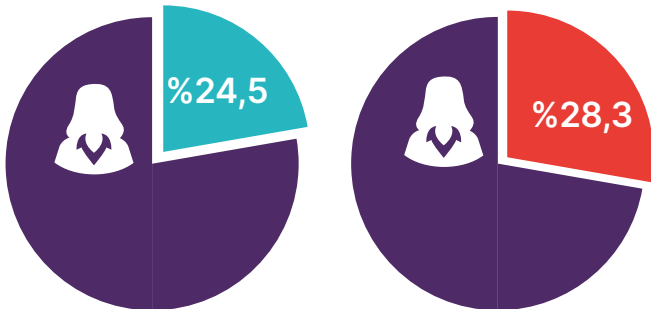
Türkiye’de kadınların parlamentodaki oranı 2000’de %4,2 iken 2019’da %17,4’e yükselerek dört kattan fazla artış göstermiştir.

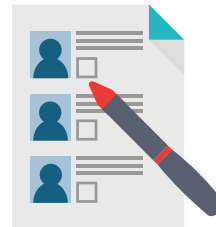
MEVCUT EŞİTSİZLİKLER

Kadınların parlamentodaki oranı hala çok düşüktür.

Kadınların parlamentodaki oranı farklı insani gelişme seviyelerine sahip tüm **ülke gruplarından daha düşüktür**. Bu oran yüksek gelişmiş ülkelerde %24,5 iken, gelişmişlik düzeyi en yüksek ülkelerde %28,3’tür.

Siyasi karar süreçlerini ve siyasi temsil ilkelerini düzenleyen temel kanunlarda cinsiyet eşitliğine yer verilmemiştir

Türkiye’de siyasi karar süreçlerini ve siyasi temsil ilkelerini düzenleyen temel kanunların hiçbirinde cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır.

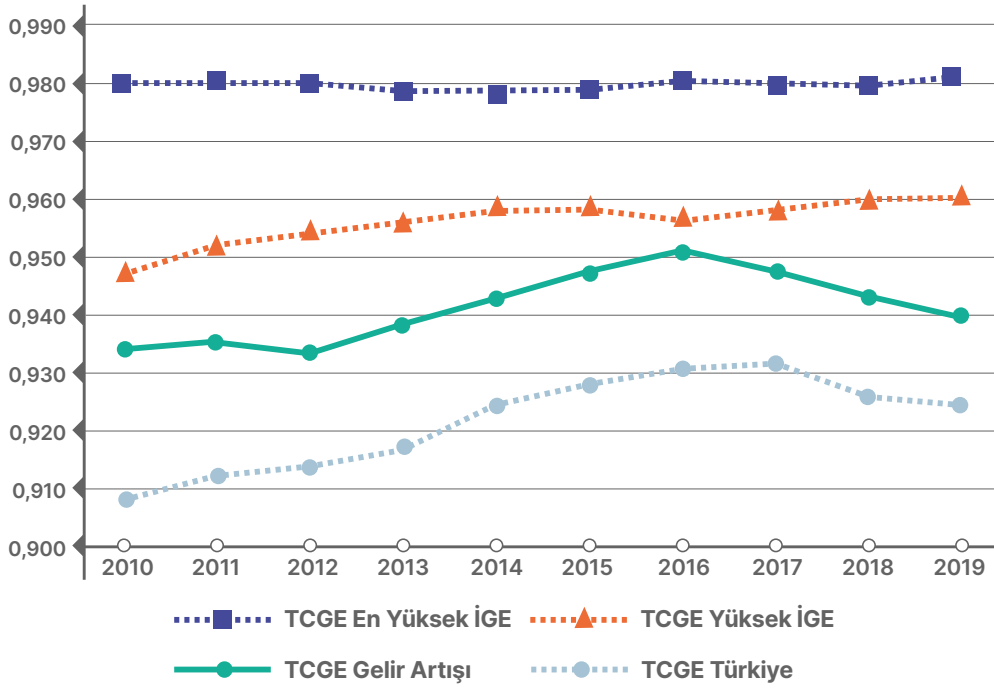
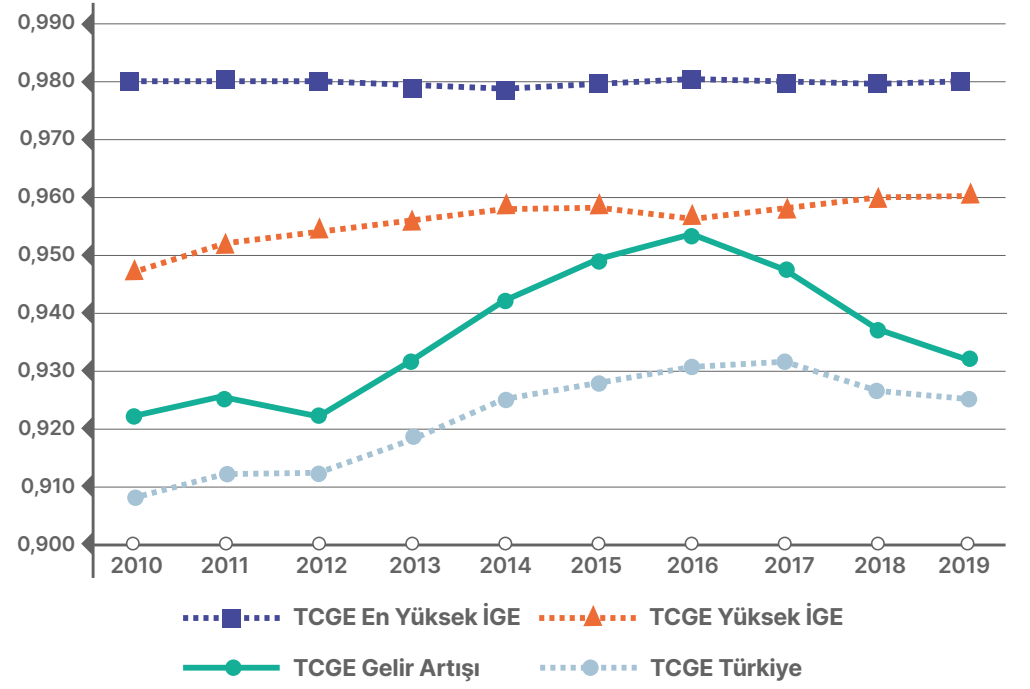
Kadınların karar alma mekanizmalarındaki temsilini artırmayı öngören ve kadınların güçlenmesine yönelik hazırlanan eylem planları, yalnızca dolaylı müdahale, farkındalık yaratma ve zihniyet dönüşümü gibi etkisi çok sınırlı olan faaliyetler öngörmektedir.

Türkiye, Çok Yüksek İnsani Gelişme Endeksine sahip ülkeler grubundaki Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (TCGE) puanlarına ulaşabilir mi?

Gelir ve eğitimdeki toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler, Türkiye'nin çok yüksek insani gelişme endeksi olan ülke grubuna ait TCGE ortalamasına ulaşmasının önündeki önemli engellerin başında gelmektedir. Bunu aşmak için çeşitli yollar izlenebilir.

Bunlardan ilki, kişi başı gelirden cinsiyet açığının eğitimdeki cinsiyet açığına denk gelecek şekilde azaltılmasıdır.

Ancak, eğitimde eşitliğe yönelik gözlenen değişimler gelir bileşeninde de gözlenmiş olsaydı, o zaman Türkiye sadece yüksek İGE'si olan ülke grubundaki TCGE puanlarına yaklaşabilirdi.

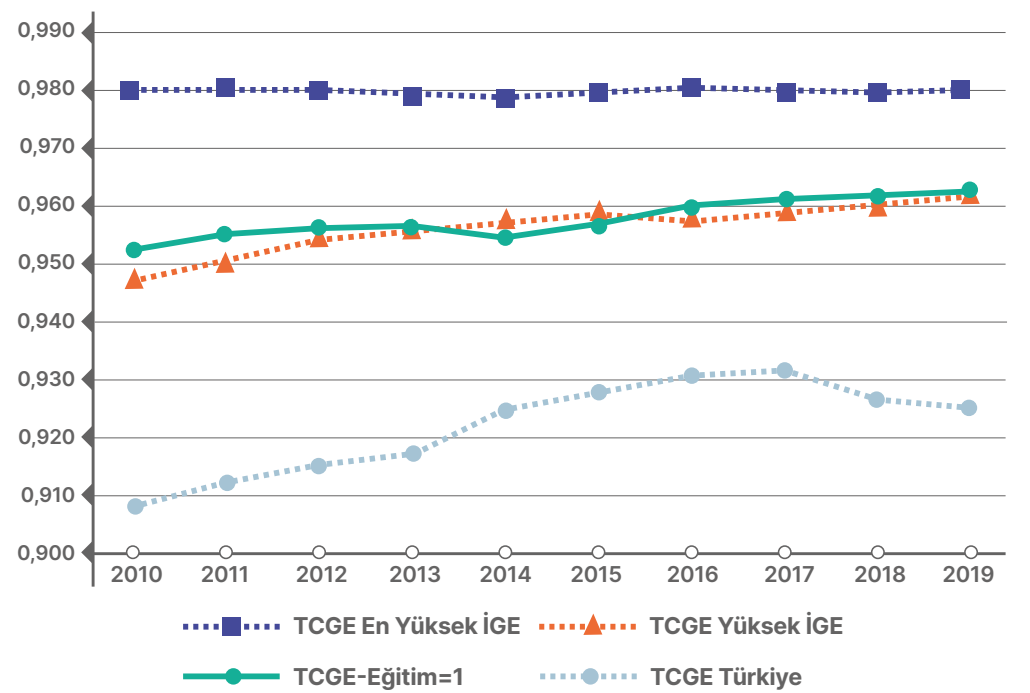

İkincisi, Türkiye'nin kişi başı gelirden cinsiyet açığının en yüksek İGE'ye sahip ülkeler ortalamasına geriletmesidir.

Bu durumda Türkiye, yine yüksek İGE'si olan ülke grubunun ortalama TCGE puanlarına yaklaşacak, ama en yüksek İGE ülkelerinininkinin gerisinde kalacaktır.

Üçüncüsü, Türkiye'nin eğitimde cinsiyet açısından tam eşitliği sağlamasıdır.

Bu durumda Türkiye, en yüksek İGE grubundaki ülkelerin TCGE puanlarına en fazla yaklaşmakla birlikte bunun altında kalmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinde sadece eğitim veya sadece gelir alanında elde edilen kazanımlar, çok yüksek İGE'nin yakalanmasını sağlamak için gereklidir, ancak yeterli değildir. Sadece aynı anda ikisinde birden gelişme sağlandığında yüksek İGE'ye sahip ülkelerle aynı düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanabilecektir.

Eğitim, sağlık, siyaset ve istihdamda cinsiyet eşitsizliklerinin yanı sıra toplumsal cinsiyete dayalı ücret açığını bütüncül bir bakış açısıyla ele alan, her birinin karşılıklı olarak eşitsizlikleri azaltmasını destekleyen ve teşvik eden politikalar uygulanmalıdır.